

Terug naar Alta

door: Antje van der Hoek
remonstrants predikant Den Haag

Christusfiguur in Noorderlichtkathedraal

*Ga heen in vrede en verheerlijk de Broosheid van het Leven (...)
Ga heen, word Verzorgers van de Aarde en tors het Juk van Kostbaarheid
Priesterzegen uit Broze Aarde,
Antjie Krog*

Contrastervaring

In het uiterste topje van Noorwegen bevindt zich het stadje Alta. Het is de meest noordelijke plaats van het kilometerslange land. In de zomer van 2019 belandde ik er met mijn gezin, na een tocht langs de schitterende Lofoten en Vesterålen. We bezochten er de Noorderlichtkathedraal. Het exterieur uit titanium reflecteert het poollicht dat in deze contreien 's winters de luchten kleurt. Als een spiraal volgt het gebouw de vorm van het licht. Binnenin de kathedraal wordt een Christusfiguur van bovenaf door het boreale licht beschenen. Het was een onvergetelijke sensatie, waardoor ook de plaatsnaam mij was bijgebleven toen in juni van het daaropvolgende jaar een bericht in de media verscheen. Er was een aardverschuiving in de regio. Een deel van de kust bij Alta was daarbij in zee verdwenen. In kranten en op sociale media was te zien hoe een strook rotsachtige kust met typisch scandinavische vakantiehuisjes langzaam maar gestaag het water in tuimelde. Dooiende permafrost, als gevolg van de algehele opwarming van de aarde, zo luidde deskundig commentaar, vormde hiervan de

achtergrond. Reden waarom dergelijke kustafslag ook elders in het noordpoolgebied in de toekomst kon worden verwacht. Nu die kustlijn niet langer overal uit diep bevroren aarde bestond, begon haar ‘lijmfunctie’ te haperen.

Het was wat je, met Christa Anbeek, een ‘contrastervaring’ kunt noemen. Maar dan in ruimere zin. Niet alleen wij ménsen zijn kwetsbare, onderling afhankelijke wezens, maar ook de natuurlijke leefwereld is, als gevolg van ons doen en laten, broos geworden. Soms krijgt dat inzicht plotseling ‘een gezicht’, zoals voor mij daar in Alta. En wellicht doemen bij u, als lezer, nu soortgelijke bewustzijnsmomenten op? Een plotseling of meer geleidelijk doordringend besef van veranderingen in de eigen leefomgeving. Naar aanleiding van de recordhittes van de afgelopen zomers, verschuivingen in de seizoenen, frequentie van onweer en slagregens, schaarser geworden koude winters waarin nog ouderwets geschaatst kan worden etcetera? Een weten, niet enkel cognitief, op grond van statistieken of prognoses van internationaal gezaghebbende instanties, maar een doorvoeld, doorleefd besef vanuit de eigen persoonlijke ervaring. In dit verband wijst filosoof René ten Bos op een bijzonder fenomeen: dat van het ‘shifting baseline syndrome’. Veranderingen in het ons omringende landschap voltrekken zich veelal zó langzaam dat we ze nauwelijks opmerken en als het nieuwe normaal gaan beschouwen. Weidevogels zoals de grutto, die onze ouders of grootouders nog volop konden zien, lopend of fietsend door de Nederlandse polders, zijn grotendeels verdwenen. Daarmee raakt na verloop van tijd ook de kennis over de eigen natuurlijke omgeving in de vergetelheid. Je ziet het niet, leeft er aan voorbij tenzij een specifieke aanleiding je bij de ernst ervan bepaalt.

Samenhang crises

Een vergelijkbare contrastervaring, maar dan collectief, overkwam ons in de afgelopen anderhalf jaar tijdens de coronapandemie. De periode, waaruit we nu langzaam oprabbelen. Het was een mondiaal ingrijpend gebeuren, dat geen van ons ooit eerder hadden meegemaakt en oorzaak van een diepgaande ontregeling van ons dagelijks leven en maatschappelijk verkeer. Ongewild had ieder van ons er mee van doen. In meerdere of mindere mate gingen we gebukt onder de gevolgen ervan voor de eigen bewegingsvrijheid, gezondheid of baan. Daarbij kwam het virus schijnbaar uit het niets, maar bleek het toch moeilijk los gezien te kunnen worden van haar samenhang met de klimaatcrisis. De Zweedse hoogleraar duurzame ontwikkeling en watersystemen Johan Rockström verwoordde dit als volgt: ‘onze menselijke gezondheid vereist dat we binnen de grenzen van de planeet blijven. Het is één geheel. Je kunt de coronacrisis en de

klimaatcrisis niet scheiden' (NRC 23/6/'20). Daarmee zijn virussen zoals Covid-19 te beschouwen als waarschuwingssignalen van de natuur. Al is de exacte oorzaak nog voorwerp van wetenschappelijk onderzoek, deze bredere samenhang is wél aan het licht getreden. Menselijk ingrijpen, veranderingen in natuurlijke leefwereld en biodiversiteit, hebben de balans tussen (wilde) dieren en hun omgeving op hun kop gezet. Ze vergroten het risico op het ontstaan van zogeheten zoönosen. Dat was één van die nieuwe woorden die we het afgelopen anderhalf jaar leerden: ziekteverwekkende virussen, overspringend van dier op mens. De hoge mobiliteitsgraad van velen vandaag faciliteert vervolgens een snelle verspreiding. De Amerikaanse wetenschapsjournalist David Quammen vat het aldus samen: 'We verstoren op grote schaal ecosystemen, waardoor deze in rap tempo desintegreeren. In die ecosystemen, vooral in rijke tropische wouden, wemelt het van de virussen – de meeste kennen we niet eens. Virologen spreken van de virosfeer. Door het kappen van bomen en het uitsterven van soorten wordt die leefomgeving steeds kleiner. Virussen springen over op wat er maar in de buurt is: op levende cellen, een nieuwe gastheer. (...) Doordat mensen zich voortdurend verplaatsen, kunnen virussen zich via ons ook steeds makkelijker over de hele wereld verspreiden'. Onder wetenschappers bestaat inmiddels consensus dat we om al die redenen in de toekomst nog meer epidemieën en pandemieën te verwachten hebben. Hoe ónzichtbaar het virus zélf ook was en hoezeer de duidingen van oorzaken en gevolgen ervan uiteenliepen, voor een niet onaanzienlijke groep mensen trad deze samenhang aan het licht. Niet enkel als abstract gegeven, maar als persoonlijk doorvoelde levenservaring.

Levensbeschouwelijke dimensie

Zo gaat achter de coronacrisis en de klimaatcrisis eenzelfde oorzaak schuil: de massale verstoring van ecosystemen. Dat is een gegeven dat ons raakt en te denken geeft. Niet enkel als burger, maar ook als gelovige betrokken bij een kleine christelijke geloofsgemeenschap als de onze, de remonstrantse. Ook elders, vanuit andere kerken, humanistische, joodse, islamitische, boeddhistische kant en de filosofie, is deze bewustwording en bezinning volop gaande. Want dat we, met de door de Nederlandse klimaatwetenschapper Paul Crutzen (geb. 1933) bedachte term, in het 'Antropoceen' zijn beland, tart ieders' voorstellingsvermogen. Een nieuw geologisch tijdperk waarin de mens (die 'antropos') een bepalende geologische kracht is geworden, Het verscherpt het gevoel van urgentie. Van een thematiek die overigens al decennia met ons meegaat, vervat in tal van wetenschappelijke, politieke en kerkelijke documenten en besproken in tal van (inter)nationale gremia. Op het moment dat

ik dit essay schrijf staan we aan de vooravond van de VN-klimaatconferentie, die begin november in het Schotse Glasgow wordt gehouden.

Dit alles bepaalt het ons hernieuwd bij de vraag hoe we ons daartoe, vanuit onze specifieke traditie, verhouden. Daaraan wil ik in het onderstaande, in alle bescheidenheid, een bijdrage geven. Door te kijken hoe we ons daarbij, vanuit de verbeeldingskracht van onze traditie, zouden kunnen laten voeden. Daarmee sluit ik aan bij de oproep tot ‘nieuwe verhalen’, zoals de Duitse filosoof Philip Blom dit recentelijk heeft gedaan. In een tijd waarin het oude verhaal van exploitatie en ongeremde consumptie op de klippen loopt. En er, in de politieke arena, een verhalenstrijd is uitgebroken over de vraag wie we zijn en hoe we ons tot de aarde verhouden.

En dat is lastig genoeg! Daarbij blijkt immers ook die christelijke traditie zélf in het geding. Sinds de Amerikaanse historicus Lynn White in 1967 zijn artikel publiceerde over de medeplichtigheid van het westerse christendom aan de ecologische crisis, staat dit thema op de agenda. Al werden zijn inzichten later om meerdere redenen terecht bekritiseerd, het inzicht dat wereldbeeld en religie (christendom) elkaar, ook in ecologisch opzicht, beïnvloeden, bleef een belangrijke eye opener. Met name in zijn westerse vorm, zo luidde White’s aanklacht, was het christendom de meest mens-gerichte godsdienst die de wereld heeft gekend. Al schiep God de mens uit aarde, hij maakte niet enkel deel uit van de natuur, maar was van meet af aan Gods’ evenbeeld met de opdracht over haar te heersen (Gen. 1:26-28). Waar in de oudheid iedere boom, rivier of heuvel haar eigen beschermgeest had bezeten, die tevoren ritueel gerustgesteld diende te worden, zorgde het christendom voor een onttovering. Die het mogelijk maakte de natuur, in een stemming van onverschilligheid, te exploiteren. Ook wees White op de lineaire tijdsopvatting in de Bijbel als bron van vooruitgangsgeloof. Deze opvattingen werkten, volgens hem, vervolgens door in de houding van westerse wetenschap en technologie ten aanzien van de natuur.

In deze context ontsnapte, volgens White, alleen Franciscus van Assisi (1182 - 1226) aan dit superioriteitsdenken ten aanzien van de natuur. Want deze dertiende-eeuwse heilige huldigde daartegenover een democratische zienswijze op de schepping. Eén waarin de hemellichamen, elementen en schepselen elkaars’ broers en zussen zijn en Gods’ lof zingen. Met die gelijkwaardigheid van alle schepselen en bijbehorende deugd van de nederigheid zorgde hij voor een alternatief. Zijn Zonnelied getuigt ervan. Het is de reden waarom White hém aanwijst als gids om onze (menselijke) aard en bestemming opnieuw te doordenken en te doorvoelen. Wat we op ecologisch gebied doen, was White’s

nog altijd relevante inzicht, hangt ook samen met onze religieus geïnspireerde gedachten over de relatie tussen mens en natuur. Zoals ook bepaalde filosofische opvattingen - met een sterke tweedeling tussen natuur en materie, lichaam en geest - invloed hebben uitgeoefend op het klassiek-moderne wereldbeeld. Een visie waarin de natuur tot een voorraadschuur van hulpbronnen kon worden gedegradeerd. Op zijn beurt legt Paus Franciscus in zijn encycliek 'Laudato Si' (2015) de oorzaak van de ecologische crisis bij wat hij noemt het 'technocratisch-economisch paradigma'. Een wereldbeeld, waarin mensen de werkelijkheid door middel van techniek trachten te beheersen. Ook voor hém is zijn middeleeuwse naamgenoot inspiratiebron bij uitstek voor een inclusievere omgang met onze leefwereld. Reden ook om de eerste woorden uit het Zonnelied, 'Wees geprezen, mijn Heer, met al uw schepselen', tot aanhef te maken van zijn schrijven.

Kelten en jubelende bomen

Zoals gezegd, White bleef niet onweersproken. Vele theologen beschouwen de zorg voor de natuur vandaag de dag juist als bij uitstek christelijk. De natuur bewaren en onderhouden is voor christenen een centrale opdracht. En het antropocentrisme, dat hij bekritiseerde, had z'n wortel, niet zozeer in de Bijbel zélf, maar in een specifieke traditie van theologie en bijbeluitleg. Theologe Trees van Montfoort, verwoordt het in haar 'Groene theologie' genuanceerd wanneer ze stelt dat:

'het christendom een zekere schuld heeft aan de huidige ecologische crisis met theologische opvattingen die de relatie van God en de wereld beperken tot de mensenwereld, mensen als heersers buiten en boven de natuur plaatsen en de natuur reduceren tot materiaal voor menselijke vooruitgang'.

U heeft het vast al gemerkt. Het is complexe materie, die zich niet eenduidig laat duiden. De christelijke traditie is veelvormig, ook in dit opzicht. Zélf binnen die westers-christelijke traditie is er bijvoorbeeld de Keltische spiritualiteit, met haar poëtische natuurverbondenheid. White refereert er kort aan, maar suggereert dat het de oude Ierse heiligen voornamelijk te doen was menselijke dominantie over dieren aan te tonen. Bij de Kelten staat de mens echter van oudsher juist niet in het centrum, maar is hij nadrukkelijk deel van het geheel. Zo was het in de Schotse Hebriden tot in de 19^e eeuw gebruik dat mannen hun hoed afnamen om de morgenzon te groeten en voor vrouwen om hun knie te buigen voor de maan 's nachts. Zon en maan werden geacht lichten van God te zijn. In 'Christ of the Celts' exploreert de Britse theoloog Philip Newell de spirituele diepte van deze traditie, die voortbouwde op voor-christelijke

betrokkenheid bij en afhankelijkheid van de aarde. Hij toont een traditie waarin het spirituele, niet is losgemaakt van het materiële, maar het hart ervan vormt. Waarin de schepping, zoals tegenwoordig ook door sommige ecofeministische theologen, wordt beschouwd als Gods lichaam.

Zo ook spreekt God, volgens de negende-eeuwse Schotse theoloog Eriugena (810-877), via twee verschillende boeken: die van de Bijbel én die van de natuur. Naast het kleine boek van de Bijbel is er het gróte boek van de natuur, die we als levende heilige tekst moeten leren beluisteren. Want voor onze geloofsbeleving hebben we beide ‘speakers’ nodig. Anders horen we maar half. De Keltische kruisen, zoals we die nog altijd overal op de Britse eilanden kunnen tegenkomen, verbeelden die ‘stereoverbinding’. Als combinatie van het kruis en de orb (wereld/kosmos). Zo ontstond een traditie waarin God in ieder schepsel aan het werk is. Eén waarin zijn vreugdevolle aanwezigheid zich vooral in de kleine eenvoudige dagelijkse dingen manifesteert. Zoals naar voren komt in een ontroerend gebed, in 1937 gepubliceerd door Alistair Maclean, een Gaelisch-sprekende geestelijke:

*Zoals de hand gemaakt is om iets vast te houden en het oog om iets te zien,
Zo hebt Gij mij geschapen voor de vreugde.
Deel met mij het zicht dat haar overal vindt:
In de pracht van de wilde violen;
In het zingen van de leeuwerik;
In het gezicht van een standvastig man;
In de lach van een kind;
In de liefde van een moeder;
In de reinheid van Jezus.*

Van de Kelten is het, in dit opzicht, geen grote sprong naar de wereld van de speelse poëzie van de scheppingspsalmen. Trees van Montfoort wijdt er in haar eerdergenoemde boek de nodige aandacht aan. Daarbij vermijdt ze de bekende valkuil om die oude liederen te laten buikspreken. De Bijbel stamt immers uit geheel andere tijden dan de onze. Eén waarin er van een ecologische crisis nog lang geen sprake was. Waarin de aarde aanmerkelijk dunner bevolkt was, de natuur overvloedig, ook met haar voor mensen angstaanjagende kanten. Daarmee is de Bijbel, met een kwinkslag naar Al Gore’s documentairefilm uit 2006, per definitie een ‘inconvenient text’. Met zowel ‘groene’ als ‘grijze’ passages. Met passages waaraan we in onze tijd van ecologische crisis inspiratie en hoop kunnen ontleen. Naast weerbarstiger passages, zoals die uit Genesis 1. Waarin het gaat om ‘heerschappij voeren’ over de dieren en onder ‘gezag

brengen' van de aarde door de mens. Bijbelverzen die slechts gelezen vanuit de context waarin ze ontstonden, kunnen worden 'verzacht'.

Maar de scheppingsspalmen zijn bij uitstek 'groene' bijbelteksten! We horen er de oproep Gods' lof te zingen. Het is een aanzet tot lofprijzing, niet enkel uit menselijke mond, maar door de aarde zélf. Door de bruisende zee, het blije veld, de jubelende bomen (Ps. 96: 11-12). Van deze psalmen is psalm 148 de meest uitgebreide. Alles wordt uitgenodigd God te loven. Van de zon en de maan, engelen in de hoogste hemelen tot al wat op aarde en in wateren leeft en groeit. Volgens het toenmalige beeld van de kosmos. Hemellichamen, elementen, schepselen: zij zijn het zélf die hun Schepper loven. Domweg door er te zijn, te bestaan.

Zeker, deze gedachte kan ongemak oproepen. Jubelende bomen, denkt u nu misschien, die heb ik écht nog nooit gezien! Maar ze kunnen, voorbij aan die mogelijke irritatie, ook ontvankelijk maken en een beroep doen op onze verbeeldingskracht. Om ánders te kijken dan we in onze, door de Verlichting heengegane, cultuur doorgaans gewend zijn. Niet vanuit analytisch-wetenschappelijke blik of met het oog op gebruik - hoe belangrijk en nuttig ook! - maar vanuit het hart en de beleving. Vanuit verwondering en ontroering, waardoor ons 'zien' en 'horen' wordt verruimd. Waardoor we ons met een soort 'kinderlijke' blijdschap gewaar kunnen worden hoe blij het veld vandaag is en hoezeer de bomen in hun schik zijn met hun nieuwe lenteblaadjes ...

Job en Ramsey Nasr

Groene bijbelteksten: als we van die labelling uitgaan is er in de Bijbel heel wat te beleven. In de enkele jaren geleden uitgekomen 'Groene Bijbel', een speciale editie van de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV), zijn maar liefst 1654 verzen als zodanig gemarkeerd. Dwars door de beide testamenten. Ook in het Nieuwe Testament, zij het minder dan in het oude, zijn vele groene streepjes aangebracht. Zoals bij die fraaie hymne in de Kolossenzenbrief (Kol. 1: 15-20) waarin met Jezus' opstanding ook de gebrokenheid in de schepping wordt geheeld: 'in hem heeft heel de volheid willen wonen en door hem en voor hem alles met zich willen verzoenen, alles op aarde en alles in de hemel'.

Vrees niet, ik ga u in het vervolg niet lastig vallen met al die overige groene passages! Maar aan de laatste hoofdstukken van Job (38-42) wil ik niet voorbijgaan. Na alle dialogen tussen Job en zijn vrienden over het waarom van zijn leed, openbaart God zich aan hem vanuit een storm. In die poëtische rede toont God zich, ontzagwekkend en fascinerend tegelijk. In de schepping met

haar ruige schoonheid, zo blijkt, staan mensen zoals Job niet centraal. Wilde dieren, zoals nijlpaard en krokodil, laten zich niet zomaar iets gezeggen. Nee, Job blijkt zowel nietig als deel van een duizelingwekkend imposante kosmos. Dat relativeert zijn eerdere grote en terechte vragen over zijn lot. Het panorama dat God ontvouwt, brengt hem tot besef dat hij daar in al z'n menselijke bescheidenheid deel vanuit maakt. Het maakt hem, paradoxaal genoeg, nederig en zelfbewust tegelijk. Eerder, zo besluit Job dan, had hij van God gehoord, 'maar nu heb ik u met eigen ogen aanschouwd' (Job 42:5).

Soortgelijke ervaringen kunnen ons soms ook zélf overvallen. Wanneer de grootsheid van de natuur ons bepaalt bij wie we eigenlijk zijn. Schepseltjes met een beperkte levensduur, maar als schakeltje opgenomen in een indrukwekkende levensketen. Het zijn die momenten waarop het besef indaalt dat de wereld niet enkel om ons mensen draait. In 'De fundamenten', het essay waarin acteur en schrijver Ramsey Nasr reflecteert op de lessen van de coronapandemie, verwoordt hij zo'n persoonlijke ervaring. Meerdere keren, vertelt hij, was hij in het poolgebied. Waar hem geleerd werd z'n geweer niet te gebruiken, tenzij de ijsbeer hem daadwerkelijk op dertig meter afstand zou proberen aan te vallen. Daar doet Nasr de volgende ervaring op:

'De schaal was te groot geworden, de gesteentes waren te oud, het landschap te weids, ik bevond me in genesis en post-apocalyps tegelijk, was getuige van zowel mijn herkomst als van buitenaards leven. Maar vooral, ik ervoer tot in mijn diepste vezels dat ik er niet toe deed. Ik was door dood en onsterfelijkheid getroffen. Ik voelde dat het groter was dan mijzelf en van langere duur dan het leven. (...) Ik wist al jaren: het leven is eindig, we zijn kruim op de rok van het universum ... talloze boeken en gedichten had ik erover gelezen. Daardoor had het altijd iets abstract-retorisch behouden. Het poolgebied had alle metaforen verwoest en me midden in het leven geplaatst.'

We zijn 'kruim op de rok van het universum' zegt Nasr, met een toespeling op een gedicht van Lucebert. Wie het bijbelse verhaal kent, kan het beluisteren als een ééëntwintigste-eeuwse echo van ervaringen van de oude Job.

Broze Aarde

Kunstenaars, waaronder schrijvers als Ramsey Nasr: ze houden ons bij de les. Naast de verbeeldingskracht uit de oude bijbelse verhalen en poëzie putten remonstranten van oudsher graag uit wat zich zoal in de cultuur aandient. Ze zijn in die zin 'cultuurchristenen', die ook inspiratie ontlenen aan beeld- en schilderkunst, film, muziek, literatuur en wat dies meer zij. In dit verband is

‘Broze Aarde’ van Antjie Krog een bijzondere stem. Opmerkelijk genoeg grijpt de Zuid-Afrikaanse dichteres in deze recente bundel terug op de structuur van de rooms-katholieke dodenmis. Daarmee is het een requiem geworden voor een systeem dat gebukt gaat onder de verwoestende druk van een van de soorten die ervan deel uitmaken: de mens. Introïtus, Hosanna, Credo, Gloria en Sanctus: vanuit een ecologische blik worden ze van een nieuwe betekenislaag voorzien. Maar de nadruk ligt op de ‘Dies irae’. Op de dag van de wraak, van vergelding en angst. Het is veruit het langste gedicht uit de bundel.

Dat heeft iets ironisch. Terwijl de rooms-katholieke kerk dit onderdeel al zestig jaar geleden schraptte, krijgt het in dit gedicht hernieuwde actualiteit. Als een hedendaagse onheilsprofeet van het type Amos klaagt Krog ons mensen aan. In ons falen jegens de armen en de kosmos als geheel. Het is een schuldbelijdenis, een onderdeel dat vrijzinnigen al geruime tijd uit hun liturgieën hebben verbannen. Vanuit hun doorgaans optimistische kijk op de mens heeft het er geen plaats meer. Hiér echter lijkt het mij op z’n plaats: die erkenning tekort te schieten. Het wordt bovendien in evenwicht gebracht door andere elementen uit deze dichterlijke mis voor het universum. Zoals deze kosmische variant van het Onze Vader:

*Onze Broze Aarde die zich onder het universum uitstrekt,
laat Uw Bestaan ons heilig worden,
laat ons U zien als een koninkrijk,
laat ons goed voor U zorgen,
voor Uw oppervlak
als ook voor uw diepten.
U geeft ons elke dag, getemperd water, fotosynthese en brood
maar onze vervuiling kunt U niet vergeven,
ook niet hoe we elkaar mishandelen en vernietigen;
leid ons in de verzoeking om U boven alles lief te hebben
U te verlossen van alle etterende ontering.
Want U behoort dit punt in het heelal
en zijn kracht, zijn overvloed en zijn heerlijk evenwicht tot
in de oneindigheid.*

Wat denkt u: zou het een idee zijn om deze mis eens uit te voeren? Op een geschikte remonstrantse locatie, eventueel met professionele ondersteuning?

Ons gemeenschappelijk huis

‘We moeten een nieuwe religie vinden, of de oude opnieuw doordenken’, meende Lynn White. Hij zag weinig heil in wat we tegenwoordig geo-engineering noemen, met voorbijgaan aan reflectie op de achtergronden van onze ideeën ten aanzien van de ontspoorde mens-natuur relatie. Zonder Antjie Krog voor, een voor haar te expliciet christelijk, karretje te willen spannen, is dat laatste juist wat in ‘Broze Aarde’ op dichterlijke wijze gebeurt. Zij roept het universum aan, bij wat ze de ‘on-ontsloten naam God’ noemt. Die heilige naam, die alles in het kosmische levensweb doortrekt. Zo bevat het Gloria een alfabetisch gerangschikte (en in principe eindeloos uit te breiden) catalogus van dieren en levensvormen die, om die reden, geloofd, aanbeden, bemind dienen te worden. Het sluit aan bij een groeiend bewustzijn mensen te zien als deel van een kosmisch web van wederzijdse verwevenheid en afhankelijkheid. Waarin die mens niet langer ‘kroon van de schepping’ is. Maar een schepsel temidden van andere schepselen, die een gemeenschappelijk huis bewonen.

Zo spreekt de Paus, geïnspireerd door Franciscus’ Zonnelied in de al genoemde encycliek, van de aarde als onze ‘gemeenschappelijke zuster’. Als een verwant met wie wij ons bestaan delen. Verschenen daags voor de internationale klimaatconferentie van Parijs (2015) had het document ten doel ieder die het horen wilde hiervan te doordringen. Uitgaande van de basisgedachte dat het mis gaat wanneer wij ons mensen als uitzondering beschouwen. Wanneer we geen enkele instantie boven onszelf erkennen, maar slechts oog hebben voor onszelf en ons eigenbelang. Wanneer we, naar het bijbelse paradijsverhaal, vergeten ook zélf uit aarde genomen te zijn en dat we daartoe bij onze dood zullen terugkeren (Gen 3:19). Het is de verdienste van ‘Laudato Si’ dat daarin alles integraal wordt bekeken. In samenhang met een geglobaliseerde technocratisch-economische cultuur waarin de menselijke vrijheid grenzenloos geworden is. Met oog voor sociale en intergenerationele gerechtigheid. Oproepend tot een ‘ecologische bekering’. Waardoor in onze hedendaagse consumptiecultuur afgedane deugden als soberheid en nederigheid een positieve klank kunnen herkrijgen. Ingebed in een vreugdevolle, serene aandacht in het dagelijkse leven:

‘De christelijke spiritualiteit houdt een groei in soberheid voor en een vermogen om van weinig te genieten. Het is een terugkeer naar de eenvoud die het ons mogelijk maakt stil te staan bij en te genieten van de kleine dingen, te danken voor de mogelijkheden die het leven biedt, zonder ons te hechten aan wat wij hebben, of treurig te worden om wat wij niet bezitten’.

Droomlezen van de Apokalyps

‘Web’ en ‘huis’: het zijn metaforen om ecologische samenhang te benadrukken. ‘Our house is on fire’ beet Gretha Thunberg de in januari 2019 in Davos per privévliegtuig bijeengekomen wereldleiders boos toe. Ze hield hen bij de les, wees op het risico van die gevaarlijke ‘tipping points’ en gaf aan dit te zullen blijven doen totdat de politici het akkoord van Parijs zouden naleven. Nadat ze een jaar tevoren met haar spijbelacties was begonnen, zittend voor het Zweedse parlement, werd ze met haar ‘Fridays for Future’ tot een wereldwijd ecologisch geweten en spreekbuis voor een jongere generatie. Met haar scherpe toon, voegt ze zich in het koor aan stemmen dat gebruik maakt van apokalyptische taal. In woorden van vergelijkbare strekking had Obama zich al eerder uitgelaten: ‘we zijn de eerste generatie die de impact van klimaatverandering zal voelen en de laatste generatie die er nog wat aan kan doen.’ Zulke bewoordingen horen we tegenwoordig ook in media en bij wetenschappers die doorgaans allerm minst geneigd zijn tot alarmisme. Zo kondigde ‘The Guardian’, een Britse kwaliteitskrant, enige tijd geleden aan in haar berichtgeving andere terminologie te zullen gebruiken. Niet langer van ‘climate change’ te spreken, maar van ‘climate emergency, crisis or breakdown’, Van ‘global heating’ in plaats van ‘global warming’. Zo ook spreekt een recente gezaghebbende Duitse studie, in het kader van een drastische afname van insecten, van een ‘Insect Armageddon’. Een term die verwijst naar een finale eindstrijd in het laatste bijbelboek.

In haar recente boek over de Apokalyps (Openbaring) wijst de vrijzinnige Amerikaanse theologe Catherine Keller hierop. Ze signaleert hoe de metaforen van Johannes van Patmos, schrijver van het laatste bijbelboek, op diverse plekken in onze cultuur ‘nieuwe updates’ krijgen. Daarmee gaat ze uit van de methode van dream-reading (droom-lezen). Zo leest ze de oude tekst vanuit zijn onthullende potentieel voor onze tijd. Nadrukkelijk niet, zoals vanuit fundamentalistische kant, als toekomstvoorspelling, maar als metaforen die kunnen ontsluiten wat ook in onze tijd gaande is. Gelezen vanuit de context van de huidige ecologische crisis krijgen bijvoorbeeld de brandende bomen en vergiftigde wateren uit Openbaringen 8 een nieuwe, schrille betekenislaag. Wanneer we denken aan het uitzonderlijke natuurgeweld van de afgelopen zomer. De jobstijdingen tuimelden toen over elkaar heen. Hitterecords en bosbranden in het noordwesten van de VS, Canada, Siberië en Zuid-Oost Europa. Heftige overstromingen in Duitsland, België en Limburg (NL) met veel schade, doden, vermisten en verontreinigend drinkwater. In het Chinese Zhengzhou kwamen metropassagiers in de val te zitten door hevige regenval, waardoor sommigen verdronken. Het zijn scenario’s waarvan

klimaatwetenschappers verwachtten dat ze zich pas in 2050 zouden voltrekken. Ze voltrekken zich echter in het hier en nu, ook in onze directe omgeving.

Kathedraaldenken

Hoe komen we hiermee verder? Als we de hoop willen behouden, zonder misplaatst optimisme te koesteren? Vanuit een besef dat die ‘nieuwe hemel en nieuwe aarde’ uit de Openbaring niet als vanzelf uit de hemel neerdaalt, maar om menselijke inzet vraagt? Hierover valt natuurlijk heel veel te zeggen en dat zal in de komende jaren, waarschijnlijk in toenemende mate, voorwerp zijn van intens debat en sturende maatregelen. In het bestek van dit essay, beperk ik mij tot de overkoepelende, prikkelende vraag van de Britse filosoof Roman Krznaric: hoe kunnen we goede voorouders worden? Dat is een kwestie die zich haast universeel bij mensen aandient, als ze de middelbare leeftijd bereiken. Wanneer zich vragen opdringen als: hoe wil ik herinnerd worden? Wat hoop ik achter te laten aan volgende generaties? Misschien herkent u die vragen ook bij uzelf? In de context van de ecologische crisis roept Krznaric mensen op als erflaters te leren denken. Om ons leven te bezien, niet alleen vanuit de horizon van ons eigen leven, maar ruimer als onderdeel van het leven als geheel.

Maar dat is geen sinecure. Onze blik beperkt zich immers vaak tot de korte termijn. Nieuwe technologie versterkt dit nog eens. Hoe handig ook, digitale media houden ons vaak gevangen in het hier en nu en de eigen bubble. Scrollend door de newsfeed van onze smartphones wordt onze aandacht gemakkelijk gekaapt. Zoals ook slimme marketing er op uit is ons tot impulsaankopen te verleiden, waarvan we later vaak weer spijt krijgen. In onze consumptiecultuur wordt ons langetermijndenken zodoende nog maar zelden geprikkeld. In dit verband spreekt Krznaric van ‘kathedraaldenken’. Als één van de manieren om op langere termijn te leren denken én handelen. Want daarin waren vroegere kathedraalbouwers heel goed. Ze bouwden voor de eeuwigheid. Veelal anoniem, met een vooruitziende blik. Met bij uitstek ‘duurzame’ producten, zoals bijvoorbeeld de oude Haarlemse St. Bavo, als resultaat. Het is een mentaliteit die ons zou kunnen helpen ons te af te stemmen op datgene waarin wij, volgens de remonstrantse geloofsbelijdenis uit 2006, onze bestemming vinden: ‘niet in onverschilligheid en hebzucht, maar in wakkerheid en verbondenheid met al wat leeft’. Ook wordt ons bestaan, volgens deze belijdenis, ‘niet voltooid door wie we zijn en wat we hebben, maar door wat oneindig groter is dan wij kunnen bevatten’. Die zinsneden getuigen van onze menselijke verbondenheid met en verantwoordelijkheid voor alles wat leeft, als deel van een immens levensweb.

U begrijpt het al. De cirkel is rond. Dit brengt mij terug bij het begin. Terug naar Alta. Naar de Christusfiguur in de Noorderlichtkathedraal. Die uitnodigt tot een beeldmeditatie. We zien er hoe hij door Gods' licht wordt beschenen. Hij, die in een van de eerste christelijke belijdenissen, zelf 'licht uit licht' genoemd wordt. Herinnerend aan het scheppingslicht uit het eerste bijbelboek én de Proloog van het Johannesevangelie, waarin wordt benadrukt dat de duisternis het licht niet in haar macht heeft gekregen.

Sassenheim, oktober 2021

Om samen te bespreken

- 1 Heeft u zelf een dergelijke contrastervaring in gedachten. Waar? Wanneer?
- 2 Speelt natuurbeleving een rol in uw geloof?
- 3 Zo ja, welke 'groene' bijbelgedeelten' inspireren u?
- 4 Wat vindt u van de ecologische actualisering van het Onze Vader door Antjie Krog?
- 5 Hoe ziet u het verband tussen ecologische crisis en levensstijl?
- 6 Ecologische bekering: wat betekent dat volgens u?
- 7 Hoe gaat u om met soms apokalyptische berichten over de klimaatcrisis?
- 8 Hoe kunnen we in de praktijk gestalte geven aan 'onze verbondenheid met al wat leeft'?

Om verder te lezen

Literatuur:

- Bos, R. ten - Dwalen in het Antropoceen. Boom/Amsterdam, 2017.
Blom, Ph. – Het grote wereldtoneel, over de kracht van de verbeelding in crisistijd. De bezige Bij/Amsterdam, 2020.
Berg, B van den en Leo Mock - Zorg voor de aarde, herstel van de wereld, levensbeschouwelijke reacties op de ecologische crisis. St. PaRDeS i.s.m. Uitgeverij Amphora, 2021.

Bradley, I. - Keltische spiritualiteit, een oud geloof met perspectieven voor de toekomst. Meinema, 2005 (2^e druk)

Groene Bijbel, Nederlands Bijbel Genootschap, Haarlem, 2016 (1^e druk)

Keller, C. Political theology of the earth. Columbia University Press, New York 2018.

Keller, C. – Facing Apocalypse, Climate, Democracy and other last Chances. Orbis Books, New York, 2021.

Krog, A – Broze Aarde, hoogmis voor het universum, Podium, Amsterdam 2020

Krznic, R. De goede voorouder, langetermijndenken voor een kortetermijnwereld. Ten Have, Utrecht, 2021 (2^e druk).

Manschot, H. – Blijf de aarde trouw, pleidooi voor een nietzscheaanse terrasofie. Vantilt, Nijmegen 2016.

Montfoort T. van – Groene theologie. Skandalon/Middelburg, 2019.

Newell, J.P. – Christ of the Celts, the healing of creation. Jossey-Bass, San Francisco, 2008.

Nasr, R. – De fundamente. De Bezige Bij, Amsterdam 2021.

Wal, K van der – De symfonie van de natuur, tableau van een kleurrijke en creatieve werkelijkheid. Gompel& Svacina, 2020.

White, L. – The historical roots of Our Ecological Crisis. Science 1967. 155: 1203-1207 <https://www.cmu.ca/faculty/gmatties/lynnwhiterootsofcrisis.pdf>

Documenten internet:

https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Full_Report.pdf

<https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2021/documents/20210901-messaggio-protezionedelcreato.html>

<https://www.christianclimateaction.nl/acties/brief-aan-scriba-en-moderamen-pkn/>

<https://downtoearthmagazine.nl/corona-en-klimaatverandering-hebben-dezelfde-oorzaak/>